

חוניו המעגל ונכדיו- מקורות

משנה מסכת תענית פרק ג משנה ח

[ד] על כל צרה שלא תבא על הצבור מתריעין עליהן חוץ מרוב גשמים

מעשה שאמרו לו לחוני המעגל התפלל שירדו גשמים אמר להם צאו והכניסו תנורי פסחים בשביל שלא ימוקו התפלל ולא ירדו גשמים

מה עשה עג עוגה ועמד בתוכה ואמר לפניו רבונו של עולם בניך שמו פניהם עלי שאני כבן בית לפניך נשבע אני בשמך הגדול שאיני זו מכאן עד שתרחם על בניך התחילו גשמים מנטפין

אמר לא כך שאלתי אלא גשמי בורות שיחין ומערות התחילו לירד בזעף אמר לא כך שאלתי אלא גשמי רצון ברכה ונדבה ירדו כתיקנן עד שיצאו ישראל מירושלם להר הבית מפני הגשמים באו ואמרו לו כשם שהתפללת עליהם שירדו כך התפלל שילכו להן אמר להן צאו וראו אם נמחת אבן הטועים

שלח לו שמעון בן שטח אלמלא חוני אתה גוזרני עליך נידוי אבל מה אעשה לך שאתה מתחטא לפני המקום ועושה לך רצונך כבן שהוא מתחטא על אביו ועושה לו רצונו ועליך הכתוב אומר (משלי כ"ג) ישמח אביך ואמך ותגל יולדתך :

תלמוד בבלי מסכת תענית פרק ג - סדר תעניות אלו [דף יח עמוד ב]

מעשה ששלחו לחוני המעגל וכו'. תנו רבנן : פעם אחת יצא רוב אדר ולא ירדו גשמים. שלחו לחוני המעגל : התפלל וירדו גשמים! התפלל ולא ירדו גשמים.

עג עוגה ועמד בתוכה, כדרך שעשה חבקוק הנביא, שנאמר +חבקוק ב' + על משמרתי אעמדה ואתיצבה על מצור וגו'. אמר לפניו : רבונו של עולם! בניך שמו פניהם עלי שאני כבן בית לפניך, נשבע אני בשמך הגדול שאיני זו מכאן עד שתרחם על בניך.

התחילו גשמים מנטפין, אמרו לו תלמידיו : רבי, ראינוך ולא נמות. כמדומין אנו שאין גשמים יורדין אלא להתיר שבועתך. אמר : לא כך שאלתי, אלא גשמי בורות שיחין ומערות. ירדו בזעף, עד שכל טפה וטפה כמלא פי חבית. ושיערו חכמים שאין טפה פחותה מלוג. אמרו לו תלמידיו : רבי, ראינוך ולא נמות. כמדומין אנו שאין גשמים יורדין אלא לאבד העולם. אמר לפניו : לא כך שאלתי, אלא גשמי רצון ברכה ונדבה. ירדו כתיקנן, עד שעלו כל העם להר הבית מפני הגשמים.

אמרו לו : רבי, כשם שהתפללת שירדו, כך התפלל וילכו להם. אמר להם : כך מקובלני שאין מתפללין על רוב הטובה. אף על פי כן, הביאו לי פר הודאה. הביאו לו פר הודאה. סמך שתי ידיו עליו, ואמר לפניו : רבונו של עולם! עמך ישראל שהוצאת ממצרים אינן יכולין לא ברוב טובה ולא ברוב פורענות, כעסת עליהם - אינן יכולין לעמוד, השפעת עליהם טובה - אינן יכולין לעמוד, יהי רצון מלפניך שיפסקו הגשמים ויהא ריוח בעולם. מיד נשבה הרוח ונתפזרו העבים, וזרחה החמה, ויצאו העם לשדה והביאו להם כמהין ופטריות.

שלח לו שמעון בן שטח: אלמלא חוני אתה - גוזרני עליך נידוי. שאילו שנים כשני אליהו שמפתחות גשמים בידו של אליהו לא נמצא שם שמים מתחלל על ידך? אבל מה אעשה לך שאתה מתחטא לפני המקום ועושה לך רצונך, כבן שמתחטא על אביו ועושה לו רצונו. ואומר לו: אבא, הוליכני לרחצני בחמין, שטפני בצונן, תן לי אגוזים, שקדים, אפרסקים, ורמונים - ונותן לו. ועליך הכתוב אומר +משלי כ"ג+ ישמח אביך ואמך ותגל יולדתיך.

תלמוד בבלי מסכת תענית פרק ג - סדר תעניות אלו [דף יח עמוד ב]

אבא חלקיה בר בריה דחוני המעגל הוה, וכי מצטריך עלמא למיטרא הוה משדרי רבנן לגביה ובעי רחמי, ואתי מיטרא. זימנא חדא איצטריך עלמא למיטרא, שדור רבנן זוגא דרבנן לגביה למבעי רחמי דניתי מיטרא. אזול לביתיה ולא אשכחוהו, אזול בדברא ואשכחוהו דהוה קא רפיק. יהבו ליה שלמא [דף כג עמוד ב] ולא אסבר להו אפיה. בפניא, כי הוה מנקט ציבי, דרא ציבי ומרא בחד כתפא, וגלימא בחד כתפא. כולה אורחא לא סיים מסאני, כי מטי למיא - סיים מסאניה. כי מטא להיזמי והיגי - דלינהו למניה. כי מטא למתא נפקא דביתהו לאפיה כי מיקשטא. כי מטא לביתיה עלת דביתהו ברישא, והדר עייל איהו, והדר עיילי רבנן. יתיב וכריך ריפתא, ולא אמר להו לרבנן תו כרוכו. פלג ריפתא לינוקי, לקשישא - חדא, ולזוטרא - תרי. אמר לה דביתהו: ידענא דרבנן משום מיטרא קא אתו, ניסק לאיגרא וניבעי רחמי, אפשר דמרצי הקדוש ברוך הוא וייתי מיטרא, ולא נחזיק טיבותא לנפשי. סקו לאיגרא, קם איהו בחדא זותא ואיהי בחדא זותא, קדים סלוק ענני מהך זותא דביתהו. כי נחית, אמר להו: אמאי אתו רבנן? - אמרו ליה: שדרי לן רבנן לגבי דמר למיבעי רחמי אמיטרא. אמר להו: ברוך המקום שלא הצריך אתכם לאבא חלקיה. אמרו ליה: ידענן דמיטרא מחמת מר הוא דאתא, אלא לימא לן מר הני מילי דתמיה לן: מאי טעמא כי יהבינא למר שלמא לא אסבר לן מר אפיה? - אמר להו: שכיר יום הוא, ואמינא לא איפגר. ומאי טעמא דרא מר ציבי אחד כתפיה וגלימא אחד כתפיה? - אמר להו: טלית שאולה היתה, להכי - שאלי, ולהכי - לא שאלי. - מאי טעמא כולה אורחא לא סיים מר מסאניה, וכי מטי למיא סיים מסאניה? - אמר להו: כולה אורחא חזינא, במיא - לא קא חזינא. - מאי טעמא כי מטא מר להיזמי והיגי דלינהו למניה? - אמר להו: זה מעלה ארוכה וזה - אינה מעלה ארוכה. - מאי טעמא כי מטא מר למתא נפקא דביתהו דמר כי מיקשטא? אמר להו: כדי שלא אתן עיני באשה אחרת. - מאי טעמא עיילא היא ברישא והדר עייל מר אבתרה, והדר עיילינן אנן? - אמר להו: משום דלא בדקיתו לי. - מאי טעמא כי כריך מר ריפתא לא אמר לן איתו כרוכו? - משום דלא נפישא ריפתא, ואמינא לא אחזיק בהו ברבנן טיבותא בחנם. - מאי טעמא יהיב מר לינוקא קשישא חדא ריפתא ולזוטרא תרי? - אמר להו: האי קאי בביתא, והאי יתיב בבי כנישתא. ומאי טעמא קדים סלוק ענני מהך זותא דהוות קיימא דביתהו דמר, לעננא דידיה? - משום דאיתתא שכיחא בביתא, ויהבא ריפתא לענני ומקרבא הנייתה [ואנא יהיבנא] זוזא, ולא מקרבא הנייתה. אי נמי הנהו ביריוני דהוה בשיבבותן, [אנא] בעי רחמי דלימותו, והיא בעיא רחמי דליהדרו בתיובתא, [ואהדרו].

תלמוד בבלי מסכת תענית פרק ג - סדר תעניות אלו [דף יח עמוד ב]

חנן הנחבא בר ברתיה דחוני המעגל הוה. כי מצטריך עלמא למיטרא הוה משדרי רבנן ינוקי דבי רב לגביה, ונקטי ליה בשיפולי גלימיה ואמרו ליה: אבא, אבא, הב לן מיטרא. - אמר לפני הקדוש ברוך הוא: רבונו של עולם, עשה בשביל אלו שאין מכירין בין אבא דיהיב מיטרא לאבא דלא יהיב מיטרא. ואמאי קרי ליה חנן הנחבא מפני שהיה מחביא עצמו בבית הכסא.

תרגום:

בן בנו של חוני המעגל, אבא חלקיה שמו. פעם אחת שלחו רבותינו זוג של רבנים אצלו לבקש רחמים על הגשם.

הלכו לביתו ולא מצאוהו: מצאוהו שהיה עוֹדֵר בשדה. נתנו לו שלום ולא הסביר להם פנים. לפנות ערב כשבא, לקח את הזרדים על כתף אחת והגלימה על כתיפו השנייה. כל הדרך לא נעל נעליו. כשהגיע למים נעל נעליו. כשהגיע לקוצים הרים את לבושו. כשהגיע לעיר יצאה אשתו לפניו כשהיא מקושטת. כשהגיע לשער נכנסה היא ראשונה, ואחר הוא נכנס. ישב לאכול, לכרוך את הפת, ולא אמר להם לרבותינו אכלו. חלק את הפת, נתן לגדול אחד ולקטן שנים.

אמר לה לאשתו: אני יודע שרבותינו באו בגלל הגשם. נקום ונעלה לגג ונבקש רחמים אולי יתרצה הקב"ה והגשם יבא. עמד הוא בפינה זו ואשתו בפינה אחרת. קדם עלה ענן מעל לפינתה של אשתו. ירד בא הגשם.

אמר להם מדוע באו רבותינו? אמרו: רבותינו שלחו אצל האדון לבקש רחמים שיביא את הגשם. אמר להם: ברוך המקום שלא הצריך אתכם לאבא חלקיה. אמרו לו: אנו יודעים שהגשם מחמת האדון בא אלא יאמר לנו האדון אלה הדברים שתמוהים לנו.

כשנתתי לך שלום מה הסיבה שלא החזיר לי האדון פניו?
אמר לו: שכיר יום הייתי. אמרתי (לי) לא אתבטל.
ומה הסיבה שהאדון נשא את הזרדים על כתף אחת ואת הגלימה על הכתף השנייה?
אמר לו: טלית שאולה היתה. לאלה שאולה לי ולא לה לא שאולה לי.
מה הסיבה שכל הדרך לא נעל נעליו, כשהגיע למים נעל נעליו?
אמר לו: כל הדרך אני רואה, במים איני רואה.
מה הסיבה שכשהגיע לקוצים הגביהו ללבושו?
אמר זה מתרפא וזה איננו מתרפא.
מה הסיבה שיצאה אשתו של מר לקראתו כשהיא מקושטת?
שלא אתן עיני באישה אחרת.
ומה הסיבה נכנסה היא ראשונה והאדון נכנס אחריה?
אמר להם: שאינכם בדוקים לי.
ומה הסיבה לא אמר לנו האדון אכלו?
שאינ הרבה לחם ואמרתי (לי) לא אחזיק בהם ברבותינו טובת חינם.
ומה הסיבה נתן האדון אחד לגדול ושנים לקטן?
אמרתי (לי) זה עומד בבית וזה עומד בבית הכנסת.
ומה הסיבה שהעננים הקדימו בפינה שאשתו עמדה (שם) לפינה של מר?
משום שהאשה מצויה בבית ומקרבת (הנאתם) את ההנאה.

תרגום:

חנן הנחבא בן בתו של חוני המעגל. כשהעולם היה צריך גשם שלחו רבותינו תינוקות של בית רבן אצלו ואמרו לו אבא אבא תן לנו גשם. אמר לפניו: רבונו של עולם עשה בשביל אילו שאין מכירים בין חנן לאביהם שבשמים. בא הגשם.

ומדוע קוראים לו חנן הנחבא? שהחביא עצמו בבית הכסא

של"ה מסכת יומא פרק נר מצוה

צריך לזוהר מאד בכ"ד דברים המעכבין התשובה.

ואלו הן: א', רכילות. ב', לשון הרע. ג', בעל חימה. ד', בעל מחשבה. ואלו הדי' בפרט נמצאים ברוב כל אדם, ולכן מאד מאד צריך לזוהר בהם. וכל אחד מאלו בפרט, יש בו סגולה לסלק כח הנשמה, ולשרות בו כח טמא, ואז יתקיים בו 'הלא על כי אין אלהי בקרבי מצאוני הרעות האלה' (דברים לא, יז). עוד מכ"ד דברים, ה', המתחבר לרשעים. ו', הרגיל בסעודה שאינה מספקת לבעליה. ז', המסתכל בעריות. ח', החולק עם גנב. ט', האומר אחטא ואשוב. ובכלל עון זה, האומר אחטא ויום הכפורים מכפר. י', המבזה את רבותיו. י"א, המחטיא את הרבים. ובכלל עון זה, המונע את הרבים מלעשות מצוה. י"ב, המטה את חבירו מדרך מצוה לדבר עבירה. י"ג, המשתמש בעבטו של עני. י"ד, המקבל שוחד להטות את הדין. ט"ו, המוצא מציאה ואינו מכריז עליה עד שיחזירנה לבעלים. ט"ז, הרואה בנו יוצא לתרבות רעה ואינו מוחה בידו. י"ז, האוכל שוד עניים ויתומים ואלמנות. י"ח, הפורש עצמו מן הצבור. י"ט, העובר על דברי חכמים. כ', המתכבד בקלונו של חבירו. כ"א, החושד בכשרים. כ"ב, השונא תוכחות. כ"ג, המלעיג על המצוות. כ"ד, המקלל את הרבים. כל אלו הדברים, מעכבין את התשובה.

קרבן אורה מסכת תענית דף כג עמוד א

שם גמרא, אבל מה אעשה לך שאתה מתחטא כו', לו הולכני לרחצני בחמין שטפני בצונן תן לי אגוזים שקדים כו'. נראה כי שמעון בן שטח רמז בזה סדר ההנהגה מירידת הגשמים, כי תחלה התחילו מנטפים, אחר כך ירדו בזעף, אחר כך ירדו גשמי ברכה, והוא על דרך הדוגמא הזאת שאמר שמעון בן שטח, כי כמו הבן המתחטא אומר לאביו לרחצו בחמין תחילה להעביר הזוהמא ממנו, ואחר כך לשוטפו בצונן כדי לנקותו היטב, וכאשר הוא רואה עצמו נקי אז הוא מתחטא יותר ואומר לו תן לי אגוזים שקדים כו', כן היה הסדר בירידת הגשמים האלו, כי בוודאי עון הדור הוא הגורם לעצירת הגשמים, וכשבאו לפני חוני להתפלל עליהם לא ירדו תיכף גשמי ברכה עד שנטהר תחילה עון הדור, כדוגמת הרחיצה והשטיפה, על פי מה שנאמר (בראשית ב, יז) כי ביום אכלך ממנו מות תמות, הכוונה כי בחטא ועון גורמים לעצמן חס ושלוש מיתה כפולה, מיתה פנימית על הסתלקות רוח קדושה לסיבת העון, ומיתה חיצונית, כי פגמי העון נראין גם מבחוץ, וכמו שנאמר (תהלים מט, יג) נמשל כבהמות כו', על כן הרוצה לבוא אל שערי התשובה צריך תחילה לרחוץ בחמין להסיר הזוהמא מתוכו ולטהר פגמי הנפש, אחר כך יוכל לטהר א"ע מבחוץ בשטיפת צונן.

ובדור הזה בזכות חוני העיר הקדוש ברוך הוא את לב דורו אל התשובה, על כן התחילו תחילה הגשמים מנטפים, אמרו לו תלמידיו רבי ראינוך ולא נמות, יכוונו בזה על טהרה הפנימית, לעזור להם לצאת מן המיתה אל החיים, וכאשר התעוררו בתשובה התחילו לירד בזעף כדי לטהרם עוד בטהרה השניה אשר היא כשטיפה מבחוץ, ואמרו לו עוד ראינוך ולא נמות, ורצו לאחוז בחיים מבית ומחוץ, התחילו לירד גשמי ברכה, ונרצו להם למעלה על ידי התשובה, ואפשר לזה כוון חוני הצדיק במה שאמר צאו וראו אם נמחית אבן הטועים לחד

נוסחא, היינו אם נמחה אבן היצה"ר המטעה את הבריות. ועל זה שלחו לו מלשכת הגזית דור שהיה אפל, היינו שנסתלק אור שלמעלה מקרבם חס ושלום, הארת בתפלתך, כי על ידי תפלתך חזרו בתשובה דור שהיה שפל, כי כל זמן שאין מנוקין מעון לגמרי אין לנו כח להרים ראש, הגבהת בתפלתך, כי על ידי תפלתך עשו תשובה שלימה וכנ"ל, וחזר ופ"י מה היה אפלים ושפלים ושח עינים מפני ששחו בעונם, אחר כך מילט בצדקתו אי נקי, כי לא היו נקיים עדיין עד שטיהרם בתפלתו לגמרי, והכל על ידי מעשה ידיו הברורים, ועיין מהרש"א ז"ל בחידושי אגדות.

מנחם הירשמן-מוקדי קדושה משתנים

לסיכום – שני הסיפורים בבבלי²¹ קוראים תגר על הדגשים שבאו לביטוי בסיפורו של חוני במשנה. שרשרת ספרותית זו מן המשנה ועד לבבלי היא משוכללת ומרשימה וחושפת בפנינו פרשה מרתקת בתולדות המחשבה הדתית והתפתחותה. מגמתו של הבבלי נראית בעליל כנסיון לעדן ולמתן את דמותו של האיש המיוחד המביא גשמים. המבקשת כנראה להניא את העם מהזדקקות לו. לא פחות מפתיעה ההתפתחות הגלומה בתוך המשנה עצמה המצביעה על המוקד העובר מן מקום הקודש לאדם הקדוש. התחנה האחרונה של קדושה היא בביתו של אדם – לפי הבבלי, על שולחנו-מזבחו, ובמעשה החסד של אשתו.

ביטויים

מסכתות קטנות מסכת אבות דרבי נתן הוספה ב לנוסחא א פרק ד

באותה **שעה עג עוגה** קטנה ועמד בתוכה ואמ' לפניו רבש"ע איני זו מכאן עד שתרא מרים אחותי שני ויצעק משה אל יוי ויאמר וגו'.

דברים רבה (וילנא) פרשת וזאת הברכה פרשה יא

ולכן נשבעתי לבית עלי וכיון שראה משה שנחתם עליו גזר דין גזר עליו **תענית ועג עוגה** קטנה ועמד בתוכה, ואמר איני זו מכאן עד שתבטל אותה גזירה, באותה שעה מה עשה משה לבש שק ונתעטף שק ונתפלש באפר ועמד בתפלה ובתחנונים לפני הקדוש ברוך הוא עד שנזדעזעו שמים וארץ וסדרי בראשית ואמרו שמא הגיע צביונו של הקדוש ברוך הוא לחדש את עולמו

מדרש תנחומא (בובר) פרשת וארא סימן כב

א"ל פרעה חטאתי [הפעם] (לה' אלהיכם ולכם) (שמות ט כז), עכשיו אשלחם, כיון ששמע משה כך מה כתיב ויצא משה מעם פרעה את העיר ויפרוש כפיו אל ה' וגו' (שם /שמות/ ט לג), ראה מה חביבים צדיקים לפני הקדוש ברוך הוא, שכל מה שהן עושים וגוזרין הקדוש ברוך הוא עושה. אמרו רבותינו מעשה בחוני המעגל שהיה מתפלל שירדו גשמים, עג עוגה ועמד בתוכה, אמר לפניו רבונו של עולם בניך שמו פניהם עלי שהרי אני כבן בית לפניך, נשבע אני בשמך הגדול שאיני זו מכאן עד שתרחם על בניך, מיד ירדו גשמים, ומה אם חוני המעגל שהיה מבני בניו של משה כך, משה בעצמו על אחת כמה וכמה, לפיכך ויחדלו הקולות והברד [ומטר לא נתך ארצה] (שם /שמות ט/). ואיכן הוא שרוי, אמרו רבותינו נתלה באויר עד שיבא גוג ומגוג, שנאמר וגשם שוטף ואבני אלגביש וגו' (יחזקאל לח כב),

תלמוד בבלי מסכת ברכות דף מ עמוד ב

גמרא. תנו רבנן: על דבר שאין גדולו מן הארץ, כגון: בשר בהמות חיות ועופות ודגים, אומר שהכל נהיה בדברו; על החלב ועל הביצים ועל הגבינה אומר שהכל; על הפת שעפשה, ועל היין שהקרים, ועל התבשיל שעבר צורתו אומר שהכל; על המלח ועל הזמית ועל **כמהין** ו**פטירות** אומר שהכל. למימרא, דכמהין ופטירות לאו גדולי קרקע נינהו? והתניא: הנודר מפירות הארץ - אסור בפירות הארץ ומותר בכמהין ופטירות, ואם אמר כל גדולי קרקע עלי - אסור אף בכמהין ופטירות!

ר' צדוק הכהן מלובלין - פרי צדיק דברים פרשת תבוא

ואמר אחר כך במדרש כמה מתחטאין עושי מצוות לפני הקדוש ברוך הוא שהקב"ה גוזר גזירה והצדיקים מבטלין אותה וכו' מי הוא שומר מצוה לא ידע דבר רע וכו' וכן איתא (תנחומא ראה י"א) בזכות שני דברים ישראל מתחטאין לפני המקום בזכות שבת ובזכות מעשרות וכו' מתחטאין היינו על דרך שאמרו (תענית י"ט א) בחוני המעגל שאמר איני זו מכאן עד שתרחם על בניך. ואיתא שם מה אעשה לך שאתה מתחטא לפני המקום ועושה לך רצונך כבן שהוא מתחטא על אביו ועושה לו רצונו ופירוש מתחטא מתגעגע. והוא דענין תפילה הוא בבחינת כעבד לפני המלך (ברכות ל"ד ב) והוא כמו שנאמר (תהלים קכ"ג, ב') הנה כעיני עבדים אל יד אדוניהם וגו' כן עינינו וגו' עד שיחננו וזה היה כח רבי חנינא בן דוסא שהיה כוחו בכח התפילה. מה שאין כן חוני המעגל שהיה כוחו בכח התורה כמו שאמרו (תענית כ"ג א) נהירין שמעתתין כבשני חוני המעגל ותלמידי חכמים קרוים בנים למקום כמו שנאמר (ישעיה נ"ד, י"ג) ורב שלום בניך אל תיקרי בניך אלא בוניך (ברכות ס"ד א) שהם התלמידי חכמים ובן הוא מתגעגע לפני אביו ועושה רצונו.